

5. Veber, M. (1990). Protestant ethics and the spirit of capitalism. Selected works of M. Weber. (Trans. in Germ.). Moscow: Progress, 61-272 [in Russian].
6. The World History of Economic Thought. (1987). V.N. Cherkovets, (Ed.). Moscow: Mysl'. Vol. 2 [in Russian].
7. Goff, Zh. (1992). Civilization of the medieval West. (Trans. in Fr.). Moscow: Progress [in Russian].
8. Gratsian, I. (1999). Harmonization of Dissenting Canons. Anthology of the world's legal thought. Moscow: Mysl', Vol. 2, 240-274 [in Russian].
9. Gurevich, A. Ia., & Kharitonovich, D. E. (2008). History of the Middle Ages. Moscow: MBA [in Russian].
10. Eger, O. (2006). World History. Middle Ages. Moscow: AST [in Russian].
11. History of the Middle Ages. (2003). S.P. Karpov, (Ed.). Moscow: MGU, Vol. 1 [in Russian].
12. Kenigsberger, G. (1987). Medieval Europe. Moscow: Ves' mir [in Russian].
13. Kovalenko, E. (2017). Culture and Art of Management as the Basis of Modern Management Philosophy. Visnyk Natsional'noi akademii kerivnykh kadrov kul'tury i mystetstv, 3, 56-60 [in Ukrainian].
14. Liuter, M. (1961). 95 theses. Anthology on the history of the Middle Ages. S.D. Skazkin, (Ed.). Moscow: Sotsekgiz, Vol. 3, 208-211 [in Russian].
15. Martynyshyn, Y. M., & Kovalenko, E. Y. (2017). Management of Preindustrial Society: Theory, History, Culture and Art of Management. Bila Tserkva: Pshonkivs'kyj O. V. [in Ukrainian].
16. Martynyshyn, Y. (2016). Civilization at the point of bifurcation: the emergence of a new social order and the modern model of management of political, economic and socio-cultural spheres. Ekonomika i menedzhment kul'tury, 1, 5-32 [in Ukrainian].
17. Paduanskii, M. (2014). Defender of Peace. (Trans. in Fr.). Moscow: Dashkov i Ko [in Russian].
18. Pacholi, L. (1994). Treatise on Accounts and Records. (Trans. in Ital.). Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
19. The Code of Canonical Law of Pope Gregory XIII. Anthology on the history of the Middle Ages. (1961). S.D. Skazkin, (Ed.). Moscow: Sotsekgiz, Vol. 3, 121-132 [in Russian].
20. Engel's, F., & Kautskii, K. (1961). Legal socialism. Marx K., Engels F. Collected Works. Moscow: Politizdat, Vol. 21, 479-498 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 18.10.2018 р.

УДК 342.9(477)
DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2018.153017>

Мазур Тамара Вікторівна
кандидат юридичних наук,
заступник Міністра культури України
ORCID 0000-0001-6220-5827
Мищак Іван Миколайович
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач науково-організаційного відділу
Інституту законодавства Верховної Ради України
ORCID 0000-0002-4466-9836
myshchak@ukr.net

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РОКІВ

Мета роботи – аналіз діяльності міністерств внутрішніх справ, освіти, юстиції, губернських земських зборів, губернських і повітових відділів культури, міських дум періоду Української революції 1917 – 1921 років щодо охорони культурної спадщини в Україні. **Методологічні** засади дослідження: історичний метод, який дозволив простежити генезу діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування щодо охорони культурної спадщини; методи аналізу та синтезу, застосування яких посприяло аналізу основних нормативних актів і владних рішень; метод компаративного аналізу – дав змогу порівняти політику щодо охорони культурної спадщини в Українській Народній Республіці періоду Української Центральної Ради та Директорії і в Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського. **Наукова новизна.** Акцентовано увагу на основних кроках і заходах державної влади та органів місцевого самоврядування (окремого міністерства культури в українських урядах періоду 1917 – 1921 років не було) як щодо організаційно-методичного забезпечення охорони культурної спадщини, так і налагодження просвітницької роботи у відповідному напрямку, спрямованих на підвищення організаційно-культурного рівня населення. Обґрунтовано положення про те, що в умовах постійних воєнних дій і глибокої економічної кризи тогочасна українська влада проводила цілеспрямовану державну політику не лише щодо захисту культурної спадщини на власній території, а й повернення культурного надбання українців, незаконно вивезеного за межі України. **Висновки.** Аналіз діяльності вищих органів влади, міністерств внутрішніх справ, освіти, юстиції, губернських земських зборів, губернських і повітових відділів культури, міських дум періоду Української революції 1917 – 1921 років дає підстави для висновку про загалом послідовну політику щодо забезпечення охорони культурної спадщини в Україні. Однак через відсутність єдиного керівного органу у відповідній сфері (міністерства культури)

та часті зміни влади більше уваги охороні культурної спадщини приділяли органи місцевого самоврядування, які користувалися значною підтримкою громадськості. Ряд важливих проблем пам'яток охоронної сфери, які доводилося вирішувати органам влади сто років тому, є актуальним і сьогодні, тож досвід їх успішного вирішення заслуговує на увагу сучасників.

Ключові слова: державна політика; культура; охорона культурної спадщини; культурні цінності; культурні пам'ятки.

Мазур Тамара Вікторівна, кандидат юридических наук, заступитель Министра культуры Украины; Мищак Иван Николаевич, доктор исторических наук, старший научный сотрудник, заведующий научно-организационным отделом Института законодательства Верховной Рады Украины

Государственная политика по охране культурного наследия в период Украинской революции 1917 – 1921 годов

Цель – анализ деятельности министерств внутренних дел, образования, юстиции, губернских земских собраний, губернских и уездных отделов культуры, городских дум периода Украинской революции 1917 – 1921 годов относительно охраны культурного наследия в Украине. **Методологические** основы исследования: исторический метод, который позволил проследить генезис деятельности органов государственной власти и местного самоуправления по охране культурного наследия; методы анализа и синтеза, применение которых способствовало анализу основных нормативных актов и властных решений; метод сравнительного анализа позволил сравнить политику по охране культурного наследия Украинской Народной Республики периода Украинской Центральной Рады и Директории и Украинской Державы гетмана Павла Скоропадского. **Научная новизна.** Акцентируется внимание на основных шагах и мерах государственной власти и органов местного самоуправления (отдельного министерства культуры в украинских правительствах периода 1917 – 1921 годов не было) как по организационно-методическому обеспечению охраны культурного наследия, так и налаживании просветительской работы в соответствующем направлении, направленных на повышение организационно-культурного уровня населения. Обосновано положение о том, что в условиях постоянных военных действий и глубокого экономического кризиса украинская власть проводила целенаправленную государственную политику не только по защите культурного наследия на своей территории, но и по возвращению культурного наследия, незаконно вывезенного за пределы Украины. **Выводы.** Анализ деятельности высших органов власти, министерств внутренних дел, образования, юстиции, губернских земских собраний, губернских и уездных отделов культуры, городских дум периода Украинской революции 1917 – 1921 годов дает основания для вывода о в целом последовательной политике по обеспечению охраны культурного наследия в Украине. Однако из-за отсутствия единого руководящего органа в соответствующей сфере (министерства культуры) и частые смены власти больше внимания охране культурного наследия уделяли органы местного самоуправления, которые пользовались значительной поддержкой общественности. Ряд важных проблем, которые приходилось решать органам власти сто лет назад, актуальны и сегодня, поэтому опыт их успешного решения заслуживает внимания современников.

Ключевые слова: государственная политика; культура; охрана культурного наследия; культурные ценности; культурные достопримечательности.

Mazur Tamara, Candidate of Legal Science, Deputy Minister of Culture of Ukraine; Myshchak Ivan, Doctor of History, senior researcher, Head of the Scientific and Organization Department, the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine

State policy on the cultural heritage protection during the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921

The purpose of the article is to analyze the activities of the ministries of internal affairs, education, justice, provincial and county assemblies, provincial and district departments of culture, city dumas during the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921, regarding the cultural heritage protection in Ukraine. **Methodological** principles of research: historical method, which allowed to observe the genesis of the activity of state authorities and local self-government in the cultural heritage protection sphere; methods of analysis and synthesis, its application assisted for legal analysis of key normative acts and power decisions; method of comparative analysis – made it possible to compare the cultural heritage protection policy in the Ukrainian People's Republic during the period of the Ukrainian Central Rada and the Directory and in the Hetman Pavlo Skoropadsky Ukrainian State. **Scientific novelty.** The emphasis was placed on the main steps and measures of state authorities and local self-government (there was no separate Ministry of Culture in Ukrainian governments during the period from 1917 to 1921) regarding the organizational and methodological support for the cultural heritage protection and the development of relative educational work, aimed at raising organizational and cultural level of the people. It was argued that in the conditions of constant military operations and a deep economic crisis, the Ukrainian authorities at that time pursued a purposeful state policy not only to protect the cultural heritage in their own territory, but also to return the cultural heritage of Ukrainians illegally exported from Ukraine. **Conclusions.** The analysis of the activities of the higher authorities, the ministries of internal affairs, education, justice, provincial and county assemblies, provincial and district departments of culture, city dumas during the period of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 allows to concluding on the generally consistent policy to ensure the cultural heritage protection in Ukraine. However, because of the lack of a particular governing body in the relevant sphere (ministries of culture) and frequent power changes, more attention was paid to the cultural heritage protection by local self-government bodies, which participate significant public support. A number of important problems of the memorial sphere, which had to be solved by the authorities a hundred years ago, are also relevant today, so the experience of their successful solution deserves attention of contemporaries.

Key words: state policy; culture; cultural heritage protection; cultural values; cultural memorials.

Актуальність теми дослідження. Культурна політика України, у тому числі й щодо охорони культурної спадщини, незважаючи на короткий період сучасної української державності, не є абсолютно новим явищем. Вона демонструє певну тяглість ще з радянського періоду, коли тодішня Українська РСР, як член ООН і ЮНЕСКО, приєднувалася до міжнародних ініціатив щодо охорони

культурної спадщини і активно включалася до розробки відповідних міжнародних документів. Цей період, як і сучасний, уже був предметом нашого дослідження [1]. Водночас малодослідженою залишається культурна політика українських урядів під час Української революції 1917 – 1921 роки, яка, як і українська державність у цілому, свідомо замовчувалася радянською владою та, фактично, перебувала під забороною навіть у царині наукових студій. Певні позитивні зрушення у дослідженні проблеми з'явилися після публікації ряду документальних збірників, які проливають світло на невідомі раніше сторінки діяльності української влади у сфері культури в 1917 – 1921 роках [2; 3]. Однак ці документи й оприлюднені свідчення є лише певною мірою фрагментарними спробами поповнення джерельної бази періоду Української революції. З огляду на це означена проблема потребує докладного вивчення і висвітлення, тим більше, що багато проблемних аспектів охорони культурної спадщини, які мали місце в той час, залишаються актуальними й нині.

Метою статті є аналіз діяльності міністерств внутрішніх справ, освіти, юстиції, губернських земських зборів, губернських і повітових відділів культури, міських дум періоду Української революції 1917 – 1921 років щодо охорони культурної спадщини в Україні.

Наукова новизна. Акцентовано увагу на основних кроках і заходах державної влади та органів місцевого самоврядування (окремого міністерства культури в українських урядах періоду 1917 – 1921 років не було) як щодо організаційно-методичного забезпечення охорони культурної спадщини, так і налагодження просвітницької роботи у відповідному напрямку, спрямованих на підвищення організаційно-культурного рівня населення. Обґрунтовано положення про те, що в умовах постійних воєнних дій і глибокої економічної кризи тогочасна українська влада проводила цілеспрямовану державну політику не лише щодо захисту культурної спадщини на власній території, а й повернення культурного надбання українців, незаконно вивезеного за межі України.

Виклад основного матеріалу. Про державну політику щодо охорони культурної спадщини під час Української революції 1917 – 1921 років на сьогодні відомо досить мало. Це пояснюється тим, що в тогочасних українських урядах не було створено окремого Міністерства культури, а питання культури й охорони культурної спадщини зокрема розглядалися, за потреби, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством освіти, Міністерством юстиції чи іншими державними інституціями або їх підрозділами на місцях. Крім того, питання культури на місцях були віднесені до компетенції органів місцевого самоврядування, а належної координації між ними та органами державної влади також не було. Водночас потужні процеси національно-культурного відродження в Україні сприяли пробудженню інтересу широких верств населення до національної культурної спадщини та діяльності щодо її збереження.

Ще до проголошення Української Народної Республіки (далі – УНР) (офіційно проголошена III Універсалом Української Центральної Ради (далі – УЦР) 7 (20) листопада 1917 р.) органи влади й місцевого самоврядування розгорнули широку кампанію щодо збереження пам'яток культури, яким загрожувало руйнування або знищення. Безумовно, першість тут належала київській міській владі, яка могла забезпечувати відповідну діяльність за кошти власного бюджету, не чекаючи вирішення питання на державному рівні. Так, приміром, у зв'язку із загрозою сповзання гори, на якій збудована Андріївська церква, Київська міська управа у вересні 1917 р. створила спеціальну комісію, до складу якої увійшли гірничі інженери, архітектори та інші фахівці, для вирішення питання щодо укріплення гори та встановлення дренажної системи. На ці роботи було виділено 10 тис. карбованців з міського бюджету, а також ухвалено рішення звернутися за фінансовою допомогою до державних органів влади й духовної консисторії. При цьому роботи мали проводитися невідкладно, щоб запобігти руйнуванню Андріївської церкви [4].

Із створенням і початком діяльності першого українського уряду – Генерального Секретаріату, у складі Генерального секретарства народної освіти було створено відділ охорони пам'яток старовини і мистецтва, який очолив відомий український археолог і директор Київського міського музею М. Ф. Біляшівський. З огляду на небезпечні тенденції, які почастішали в умовах війни і розрухи, та загрозу культурній спадщині, він звернувся в листопаді 1917 р. із закликом (повідомлення було передруковано в кількох газетах) до «всіх культурних громадян з-поміж солдатів, селян, духовенства, сільської інтелігенції, до всіх, хто відчуває тісний зв'язок із рідною країною, з гарячим закликом – шанувати рідну культуру і не допускати загибелі нашого добра: не псувати і не нищити пам'яток старовини, не допускати до грабунку і розгрому панських дворів та будинків, де часто переховуються дуже цінні старі папери, книги, картини, старі меблі, вжити всіх заходів, щоб зберегти усе це і передати до музеїв, де вони стануть у великій пригоді для нашої освіти, для науки й культури, де будуть служити не для одної людини або родини, а для усього народу» [5].

Подібні заклики мали свої відгуки не лише серед небайдужих громадян, а й колекціонерів. Уже з кінця 1917 р. окремі з них почали формувати громадські музеї, які згодом почали передавати в управління й під опіку місцевої влади. Згодом така діяльність набула поширення, а окремі громадські діячі та колекціонери почали передавати у суспільну власність власні надбання. Так, 28 серпня 1918 р. подружжя Козловських зі Сміли передало до Музею Черкащини археологічні, геологічні, зоологічні, природничі та інші колекції загальною вартістю в декілька сотень карбованців [6]. І такі вчинки не були поодинокими.

Зі свого боку, держава також мала долучитися до поповнення архівних, музейних та інших колекцій. Так, на одному з останніх засідань Ради Народних Міністрів УНР 26 квітня 1918 р. за пропозицією Міністерства освіти було ухвалено рішення передавати матеріали, що залишаються в процесі друкування грошей, зокрема оригінали рисунків, кліше, відбитки тощо, через відділ охорони пам'яток старовини й мистецтва Міністерства освіти до Національного музею [7].

Ще один важливий напрямок діяльності тогочасної української влади у сфері охорони культурної спадщини полягав у намаганні повернути в Україну ті культурні цінності, які були вивезені царською владою. До цього додалася й новітня проблема – під час наступу більшовицьких військ у грудні 1917 – лютому 1918 рр. останні грабували і вивозили з собою всі цінні речі, зокрема культурні надбання та церковні коштовності. Після підписання Брестського мирного договору і вигнання більшовиків з України постало питання укладення мирного договору між УНР і Радянською Росією. У зв'язку з цим на засіданні Ради Народних Міністрів УНР 14 лютого 1918 р. під час обговорення умов мирного договору між Радянською Росією й УНР було запропоновано включити до умов підписання договору у частині повернення пограбованого більшовицькими військами майна «повернути всі історичні реліквії (культурного, музейного, наукового й архівного значення)» [8, с. 167]. Однак, як відомо, договір так і не було підписано, як і не було повернуто вивезені з України культурні цінності.

Питання збереження культурної спадщини нерідко ставилося на найвищому державному рівні. Певною мірою цьому сприяло те, що голова УЦР М. Грушевський був істориком і сам чудово розумів роль і місце культурного надбання у національному відродженні. Зокрема, 11 квітня 1918 р. на засіданні Малої ради він від імені президії Ради зробив заяву про можливість продажу садиби кн. Трубецького, розташованої біля Десятинної церкви. З огляду на її великий науковий історико-археологічний інтерес голова УЦР запропонував вжити заходів для охорони цієї садиби від забудовування та збереження її для подальших наукових досліджень. Ця пропозиція була ухвалена Малою радою одностайно [8, с. 264].

Досить актуальним і сьогодні в контексті декомунізації є питання ліквідації/збереження окремих пам'ятників минулої епохи. Характерно, що ця проблема постала ще 100 років тому і так само дискутувалася в суспільстві. Її вирішення було доручено Міністерству внутрішніх справ. Після проведення відповідного аналізу проблеми наприкінці квітня 1918 р. Міністерство внутрішніх справ УНР внесло на розгляд Ради Народних Міністрів доповідну записку про ліквідацію пам'ятників самодержавства. У ній вказувалося на існування в Києві пам'ятників, які були збудовані російським урядом для того, щоб демонструвати свою владу й могутність та політичне поневолення України. Йшлося і про тенденційні написи на окремих пам'ятниках, зокрема на пам'ятнику Б. Хмельницькому такими називалися «Волим под царя восточного, православного» та «Богдану Хмельницькому – єдина, неделимая Россия». Зрештою, міністерством пропонувалося пам'ятники Олександрові II, Іскрі та Кочубею і рештки пам'ятника П. Столипіну «ліквідувати зовсім, пам'ятник Миколі I перенести у двір університету, написи на пам'ятнику Б. Хмельницькому замінити іншими, а двоголових орлів, які не становлять собою складової органічної частини орнаменту, поздіймати». Показовим і для нинішнього моменту є те, що для керування цією справою пропонувалося заснувати комісію з представників МВС, істориків, архітекторів і мистецтвознавців. Ця комісія мала переглянути усі пам'ятники не тільки в Києві, а й усій Україні [8, с. 305–306].

Значна увага приділялася й підготовці кадрів у сфері культури й охорони культурної спадщини. Для прикладу, у липні 1918 р. у Києві було створено курси для підготовки керівників історичних екскурсій, на яких викладали історію Києва та його околиць, історію українського мистецтва, іконографію, українську палеографію, історію освіти на українських землях, методику екскурсійної діяльності, читали лекції про київські музеї та книгозбірні тощо. При цьому лекторами виступали відомі фахівці – університетські викладачі: М. Біляшівський, А. Грабар, проф. Г. Павлуцький та ін. [9].

Велика робота щодо охорони культурної спадщини проводилася на місцях силами земств, окремих товариств і небайдужих громадян. Так, відповідно до постанови губернських земських зборів про опорядження могили Т. Шевченка Київська земська управа створила спеціальну комісію, яка виробила план заходів щодо впорядкування й збереження пам'ятки. Зокрема, як повідомляла 8 червня газета «Вільне слово», прийнято рішення провести укріплювальні роботи Чернечої гори, обгородити всю її територію й розбити замість стежин алеї та доріжки, насадити рослини тощо. Окремо було визначено план ремонтних робіт на могилі поета, у тому числі оновлення хреста й огорожі, встановлення почесної національної варті з числа національно свідомих та інтелігентних військових. Також планувалося створення на горі читальні й бібліотеки літератури про Т. Шевченка, робочого кабінету для письменників і художників. Окремо йшлося про розбудову туристичної інфраструктури та створення об'єктів для відпочинку і дозвілля. Так, для відвідувачів і прочан було заплановано відкрити пошту, телефон і телеграф, збудувати бараки і кімнати відпочинку, на березі Дніпра – човни для туристів, пристань і рятувальну станцію, а навпроти гори на острівці – пляж. Крім того, для збільшення кількості туристів і зручності відвідування національної святині виношувалися плани прокласти шосейну дорогу «Канів – Київ» [10].

У свою чергу, у Полтавській губернії губернський відділ культури і мистецтва провадив широку організаційну діяльність в усіх повітах. Було поширено заклики берегти культурно-історичні та художні

цінності, яким загрожує небезпека втрати, розпочато збір інформації про становище музеїв, зібрань і колекцій, як громадських, так і приватних. Власникам приватних зібрань і цінних колекцій, які свого часу були відібрані більшовиками, дозволялося їх повертати лише на підставі правил, складених повітовою управою, а особливо цінні – лише після розгляду кожного конкретного випадку. При цьому пропонувалося проводити відповідні бесіди із власниками щодо передачі колекцій у громадську власність. Також було вирішено розіслати священикам, учителям, осередкам «Просвіти», кооперативам та іншим установам анкету, щоб зібрати якнайточніші відомості про пам'ятки культури і мистецтва на місцях [11].

У цілому, діяльність щодо охорони культурної спадщини набула широкого розмаху за правління гетьмана П. Скоропадського і пов'язувалася з його планами реформ в науковій і культурній сферах. Саме йому ми завдячуємо відкриттям і початком роботи багатьох культурницьких інституцій. Так, за гетьманування П. Скоропадського було відкрито Державний український архів, у якому мали бути зосереджені документи з історії України, перевезені з архівів Москви та Петрограда, Національну галерею мистецтва, Український історичний музей та Українську національну бібліотеку, фонд якої швидко зростає. За кількістю та якістю книг Українська національна бібліотека могла конкурувати з кращими бібліотеками Європи та ін. [12].

Показовим є й те, що навіть при навчальних закладах закладалися музеї та експозиції пам'яток культурної спадщини, які активно поповнювалися. Так, при Академії мистецтв було засновано Українську національну картинну галерею, її основою у момент заснування стали картини українських і зарубіжних малярів XVI – XIX ст. з особистих колекцій Г. Павлуцького, Д. Антоновича, В. Щавінського та полотен, закуплених на виставках й аукціонах художників із різних країн світу [13].

Послідовна державна політика, незважаючи, навіть, на зміну влади, сприяла піднесенню й активізації громадських ініціатив щодо охорони та збереження культурної спадщини. Зокрема, завдяки активній позиції мешканців Києва, у 1918 р. розпочалася підготовка реставрації Софійського собору. Для цього було створено спеціальний комітет, а в його складі спеціалізовані комісії, до складу яких входили як духовні особи, так і представники влади, профільних наукових установ, громадськості тощо. Так, приміром, за пропозицією Київського наукового товариства до складу комітету було включено відомого вченого В. Л. Модзалевського. У свою чергу, головою комісії з питань реставрації церковного начиння було обрано проф. Г. І. Нарбута, а реставраційної комісії – проф. Г. Г. Павлуцького. Характерно, що науковці, у тому числі й галичани, не просто виступали експертами й консультантами, а готували і виголошували спеціальні лекції перед членами комітету та його окремих комісій. Так, доктор філософії Львівського університету, фахівець з історії мистецтв І. Г. Пеленський виступив із доповіддю про іконостас Софійського собору [14], який планувалося переробити в процесі реставрації. Однак і тоді думки щодо подібних ініціатив розділилися. Варто відзначити, що проф. Г. Г. Павлуцький взагалі висловлювався проти реставрації собору, вважаючи, що вона завдасть тільки шкоди, оскільки відновити його у первісному вигляді неможливо через відсутність достовірних даних. Крім того, вчений скептично ставився до ідеї реставрації через відсутність необхідних коштів. Так, у фонді реставраційного комітету налічувалося 100 тис. карбованців, а лише для облаштування ризниць собору було необхідно 200 тис. крб. При цьому для фінансування реставрації Софійського собору митрополит Антоній пропонував продати одне із земельних угідь Києво-Печерської лаври, що в умовах частих змін влади зробити було доволі складно. Тому з огляду на невідомі перспективи щодо фінансування Г. Г. Павлуцький пропонував обмежитися лише обмірами, вивченням і виданням детального опису собору [15].

Слід відзначити, що ідея створення державних та національних заповідників, яку приписують значно пізнішому періоду, також була запропонована на вищому владному рівні ще в 1918 році. Так, на засіданні Ради Міністрів 29 грудня було заслухано доповідь міністра юстиції про оголошення Софійського і Володимирського соборів та церкви Св. Андрія Первозданного «державно-національними українськими святинями, заслуговуючими особливої уваги республіканського уряду». За результатами обговорення було доручено міністрові віросповідань підготувати відповідний законопроект [16]. Дещо згодом, на засіданні Ради Міністрів 24 січня 1919 р., оголошено доповідь міністра освіти по законопроекті щодо передачі Київського центрального архіву давніх актових книг у підпорядкування Головному управлінню мистецтва та національної культури та про збільшення штатів цього архіву. Також було ухвалено рішення про виділення 300 тис. карбованців на видатки, пов'язані з організацією архіву, придбання приватних архівів, окремих документів тощо [17]. На жаль, відповідні ініціативи так і не були реалізовані тогочасною українською владою через зміну військово-політичної ситуації та втрату контролю над більшістю території України, яка незабаром на багато десятиліть опинилася у складі Радянського Союзу.

Висновки. Аналіз діяльності вищих органів влади, міністерств внутрішніх справ, освіти, юстиції, губернських земських зборів, губернських і повітових відділів культури, міських дум періоду Української революції 1917 – 1921 років дає підстави для висновку про загалом послідовну політику щодо забезпечення охорони культурної спадщини в Україні. Однак через відсутність єдиного керівного органу у відповідній сфері (міністерства культури) та часті зміни влади більше уваги охороні культурної спадщини приділяли органи місцевого самоврядування, які користувалися значною підтримкою гро-

мадськості. Ряд важливих проблем пам'яткоохоронної сфери, які доводилося вирішувати органам влади сто років тому, є актуальним і сьогодні, тож досвід їх успішного вирішення заслуговує на увагу сучасників.

Література

1. Мишчак І. М. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини та шляхи його вдосконалення в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 31–37.
2. Революція в культурі (Формування державної гуманітарної політики під час Української революції 1917–1921 років). У 2-х т. / Упоряд. : О. С. Онищенко, О. Л. Копиленко, Є. Р. Бершеда, І. М. Мишчак. Репринт. вид. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. Т. 1. 440 с.
3. Революція в культурі (Формування державної гуманітарної політики під час Української революції 1917–1921 років). У 2-х т. / Упоряд. : О. С. Онищенко, О. Л. Копиленко, Є. Р. Бершеда, І. М. Мишчак. Репринт. вид. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. Т. 2. 368 с.
4. Мѣры къ охранѣ Андреевской церкви. *Южная копейка*. 1917. 17 сент.
5. До громадян Української Народної Республіки. *Робітнича газета*. 1917. 19 лист.
6. Культурно-національний рух на Черкащині. *Народня воля*. 1918. 30 верес.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 65. Арк. 88–89зв.
8. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник) та ін.; НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. К. : Наук. думка, 1997. 424 с.
9. З культурного руху на Україні. *Вільне слово*. 1918. 21 верес.
10. Опорження Чернечої гори. *Вільне слово*. 1918. 8 черв.
11. Охорона пам'яток культури і мистецтва. *Рідне слово*. 1919. 23 верес.
12. Купрійчук В. Політика культурного розвитку в історії українського державотворення (1917 – 1920 рр.). URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-4-4.pdf>
13. Історія культури. URL: <https://buklib.net/books/26656/>
14. В комітетъ по реставраціи Київскаго Собора св. Софіи. *Слово*. 1918. 16 лист.
15. Реставрація Софійскаго Собора. *Слово*. 1918. 30 лист.
16. ЦДАВО України. Ф. 1065. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 17–20 зв.
17. ЦДАВО України. Ф. 1065. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 63 – 65 зв.

References

1. Myshchak, I. M. (2013). Legal Regulation of the Cultural Heritage Protection and Ways of its Improvement in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 3, 31–37 [in Ukrainian].
2. Revolution in culture (Formation of the state humanitarian policy during the Ukrainian Revolution of 1917–1921). In 2 vol. Comp. : O. S. Onishchenko, O. L. Kopylenko, Ye. R. Bershed, I. M. Myshchak. Reprint ed. K. : Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2012. Vol. 1. 440 p. [in Ukrainian].
3. Revolution in culture (Formation of the state humanitarian policy during the Ukrainian Revolution of 1917–1921). In 2 vol. Comp. : O. S. Onishchenko, O. L. Kopylenko, Ye. R. Bershed, I. M. Myshchak. (2012). Reprint ed. K. : Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. Vol. 2. 368 p. [in Ukrainian].
4. Measures to protect the St. Andrew's Church. (1917). *South kopeck*. September 17 [in Ukrainian].
5. To the citizens of the Ukrainian People's Republic. *Worker's newspaper*. 1917. November 19 [in Ukrainian].
6. Cultural and national movement in Cherkassy region. *People's will*. 1918. September 30 [in Ukrainian].
7. Central state archive of the supreme power and administration bodies of Ukraine (CSASB of Ukraine). Fund 2592. Descript. 1. Case 65. Sh. 88–89 turn [in Ukrainian].
8. Ukrainian Central Rada: Documents and materials. In 2 vol. Vol. 2 : December 10, 1917 – April 29, 1918 / Comp.: V. F. Verstyuk (head), etc.; National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Central state archive of the supreme power and administration bodies of Ukraine. K. : Science opinion, 1997. 424 p. [in Ukrainian].
9. From the cultural movement in Ukraine. *Free word*. 1918. September 21 [in Ukrainian].
10. The arrangement of Chernecha mountain. *Free word*. 1918. June 8 [in Ukrainian].
11. Protection of culture and art monuments. *Native word*. 1919. September 23 [in Ukrainian].
12. Kupriyichuk V. Policy of cultural development in the Ukrainian state creation history (1917 – 1920). URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-4-4.pdf> [in Ukrainian].
13. History of culture. URL: <https://buklib.net/books/26656/> [in Ukrainian].
14. In the committee for the restoration of the Kiev Cathedral of St. Sophia. *Word*. 1918. November 16 [in Ukrainian].
15. Restoration of the St. Sophia Cathedral. *Word*. 1918. November 30 [in Ukrainian].
16. CSASB of Ukraine. Fund 1065. Descript. 1. Case 14. Sh. 17–20 turn [in Ukrainian].
17. CSASB of Ukraine. Fund 1065. Descript. 1. Case 14. Sh. 63–65 turn [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.08.2018 р.